

ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ

АНДРІЙ ЖУК: ЛУБЕНЬСЬКА КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У вересні 1905 р. вийшло у Львові перше (і останнє) число часопису «Самостійна Україна», органу Української Народної Партії (Наддніпрянини), в якому видрукувано, між іншим, «Основний закон „Самостійної України“, Спілки народу українського», тобто конституцію, «утворену групою членів Української Народної Партії». Цьому документові передчує в часописі відозва «До українського народу» з закликом до збройного повстання, а по конституції часопис містить статті програмового і тактичного змісту та інший матеріал.

Сергій Шемет у посмертній згадці про Миколу Міхновського («Хліборобська Україна», ч. 5, Відень, 1925) говорить, що текст часопису «Самостійна Україна» на три чверті був написаний М. Міхновським, а виданням часопису займався його менший брат Микола Шемет, що для цього виїхав був до Львова. Тоді ж у Львові появилася друком брошура В. А. Поссе «Національна автономія та всевітня федерація», в перекладі з російської мови і з передмовою В. М. (Володимира Михайловича Шемета), як видання редакції «Самостійна Україна» (Львів, 1905, стор. VI + 42).

Якщо три чверті тексту часопису належали Міхновському, то сюди входив би і «Основний закон Самостійної України»; отже автором цієї конституції був би Міхновський, при співучасті групи членів УНП. Цією групою членів РУП була, очевидно, лубенська група, що складалася з братів Шеметів (Володимира, Сергія та Миколи), з якими Міхновський підтримував дуже близькі взаємини, і, може, з іще деяких лубенців. За місцем постанови можна назвати проект основного закону самостійної України Лубенським проектом, Лубенською конституцією України. Щодо її автора, то ним міг би бути також Володимир Шемет, а Міхновський — співавтором.

Поява часопису «Самостійна Україна» зв'язана з тодішньою революційною ситуацією в Росії: кривава неділя 9 січня в Петербурзі, після цього страйки і демонстрації в містах на провінції, потім бунт у Чорноморській військовій флотії і селянські розрухи. Все це відбувалося під загальноросійськими кличами, отже треба було надати революційній стихії на Україні українського національного характеру. Цьому повністю відповідає характер часопису «Самостійна Україна».

Передова стаття «Самостійної України» п. н. «До українського народу» має характер маніфесту і містить заклик до збройного повстання.

«На поле боротьби, — читаємо тут, — ми виходимо під прапором „Самостійної України” саме в той час, коли царська Росія перебуває та переробляється. Ми виходимо під цим прапором на те, щоб здійснити право нашого народу на його свобідне національне існування і щоб віддати йому в руки його власну землю з усіма добрами, що на землі і в землі.

«Чужинці та багатирі панують над нами й посідають наші добра, через те — геть чужинців і геть панів, хто б вони не були!

«Ми виходимо на боротьбу не за інтереси якоїсь класи чи верстви суспільства... а за інтереси всього народу українського, себто за інтереси робучих мас українських, бо український нарід... складається із злидених, бідних, немаючих людей...

«Виступаючи в інтересі широких мас українських, ми пильнуємо, щоб сам нарід своїми власними силами виборів собі самостійну Україну... І так ми будимо приспані, прибиті, порізнені сили українського народу...

«Самостійна Україна має бути тим синтезом, тим великим, повним глибокого і широкого змісту словом, в якому зосереджуються всі думки і бажання рабів, щоб бути свобідними, невільників, щоб бути вільними, злидарів, щоб бути маючими, упосліджених, щоб бути рівними, зневажених, щоб бути гідними, усіх українців, щоб бути людьми — громадянами цілого світу.

«Перед ясним ідеалом Самостійної України хай згинуть усі свари, уся ворожнеча, усе безладдя українців; хай усі стежки, усі шляхи ведуть до неї, хай усім борцям за щастя, за визволення свого народу світить сонце самостійної України.

«Ми йдемо... до повстання, до оружного повстання за визволення українського народу з-під економічного та національного рабства... Ніхто дурно не зречеться своїх прав, ніхто з панів наших, до якого б народу вони не належали, не схоче признати українцям справедливості їх домагань і бажань...

«Так готуйтеся же до повстання! Готуйте оружжя, готуйте припас, а найбільше гартуйте свого духа! Велике діло настає для українського народу. Японці стоптали під ноги гордість царя з його правительством.

«По всіх кутках Росії палає вогонь пожарів, і земля червониться від крові. Виковується свобода народів і економічна рівність між членами тих народів. Але тую свободу, тую рівність візьмуть тільки сильні народи, тільки солідарні, однодумні, однастайні, тільки ті, що не бояться боротьби, тільки ті, що свою свободу скроплять кров'ю ворогів своїх!»

В статті п. н. «Відповідь» міститься короткий виклад програми УНП.

«Ми хочемо, — читаємо тут, — щоб громадське життя людей улаштувалось на отсих основах:

«Національна самостійність всіх народів, як окремих культурних організмів. Домагаємося цього через те, що всякі мішані суспільства, де сходяться дві або й більше націй, стають незабаром полем лютої боротьби за культурну перевагу, а засобами боротьби уживаються всякі політичні, національні та економічні утиски, виміряні проти слабших народів...

«Кожен нарід, який би він малий не був, має право на самостійне існування на своїй території, а націям, як жидівська, що не мають своєї власної території, вона мусить бути дана...

«Національна територія, се також селитьба, як і приватна господа, і ніхто не може силоміць, без дозволу хазяїна увійти туди.

«Добробутна (економічна) рівність між людьми, без різниці їх полу чи віку. Ми домагаємося цього через те, що без добробутної рівності усякі роди свободи й рівности перед судом і перед державою існують тільки на папері...

«Знесення визиску (експлуатації) людини людиною, суспільством, державою. Без цього ні рівність між людьми, ні свобода в суспільстві не можуть здійснитися. В суспільстві, де панує праця наймитів, навіть при двогодинному робочому дні і з прийняттям наймита до участі в доходах, наймит довіку залежатиме від наймателя, чи буде тим наймателем окрема людина чи громада, чи суспільство, чи держава.

«Обернення на суспільну власність землі з усіма її багатствами, що на ній і в ній. Це потрібно через те, що сучасний суспільно-громадський устрій з його привілеями для маючих, з економічним, державним та розумовим поневоленням народу власне й заснований на приватному володінні переліченими добрими...»

Дальше в цій статті містяться постулати практичного характеру і пояснення організаційних засад партії і методики повстанської боротьби.

«Ми зовсім не одурюємо себе, — читаємо далі, — ніби при звичайній ході речей можна сьогодні улаштувати повстання. Ні, бо повстання (революція) йде за розвитком (еволюцією). Минули вже ті часи, коли народнім трибунам частило запалювати юрбу своїми промовами і користуватись нею для знесення власти. Коли ми говоримо про повстання, то передбачаємо довгий час приготування до нього.

«Усяка боротьба проти установленної власти чужинців, проти сучасного суспільного устрою, чи буде це боротьба нападу чи оборони, чи буде мета її осягнена без нехтування закону чи з нехтуванням його»

го — аби тільки ця боротьба мала на оці знівечення якоїсь несправедливості, знехтування якогось забобону — така боротьба допомагає повстанню і йде попереду, ніж вибухне останнє побідоносне повстання. Ця попередня боротьба навчає цілий народ зрозуміти спільну мету, привчає його солідаризувати свої сили в ім'я повного визволення.

«Розуміється, часткові, дрібні повстання неминучі і безперечно потрібні. Кожне дрібне повстання мусить свідомо і виразно голосити ідеал самостійної України. Без цього, без такої свідомості користь повстання нівечиться в дуже значній мірі.

«Повстання уявляється нам, як довгий ряд бійок та баталій з пануючими народами та їх властями, з одного боку, а, з другого. з усякими капіталістами, де побіди і поразки чергуються раз-у-раз, але де невпинний твориться рух вперед!»

Стаття п. н. «Карикатурна царська реформа» займається справою заповідженого скликання Державної Думи. «Хоч ця Дума, — читаємо тут, — для нас, українців, не дасть рішуче нічого і „представниками“ українського народу можуть попасти до неї з Лівобережжя москалі, а з Правобережжя поляки, так що навіть нікому буде там озватись про наш поневолений народ. А тому треба зробити всі заходи, ужити всіх сил, щоб такі післати до Думи своїх людей, щоб вони висунули вперед нашу справу і домагались її безпроволочного розв'язання... І коли б правительство, як звичайно, сказало, що свобода українського народу перечить основним законам російської імперії, тоді наші представники виголосять, що сама російська імперія перечить свободі українського народу, тоді вони вернуться в народ, і відтоді зразу б почалась велика, страшна, але чудова боротьба українського народу за своє визволення. І, певне, не тільки нашого народу, а й усіх інших народів Росії».

Так мало бути; але, на жаль, так не сталося!

*

Отже «Основний закон» «Самостійної України» це був проект конституції української держави, але як ця держава мала називатися, про це в «Основному законі» не сказано; тому доводиться за назву держави прийняти заголовок проекту основного закону: «Самостійна Україна, Спілка народу українського».

В тексті проекту основного закону скрізь фігурує ще термін «Всеукраїнська Спілка», з додатком «республіка» в одному випадку (§ 35). Отже це є проект конституції соборної України, з охопленням українських земель у Росії і в Австро-Угорщині.

«Основний закон» має такі розділи (з поділом на параграфи): 1) Основи «Всеукраїнської Спілки» (§ 1-3), 2) Територія України (§ 4-9), 3) Українці і їх права (§ 10-29), 4) Власті (§ 30-94), 5) Самоуправи

(§ 95-96), 6) Фінанси (§ 103-113), 9) Перегляд основного закону (§ 114-116), 10) Додаткові установи (§ 117-118).

Перший розділ «Основного закону» п. н. «Основи Всеукраїнської Спілки» визначає територіальну підставу держави, перераховуючи заселені українцями області, з яких вона має складатися, як вільні самоуправні одиниці, утворені на підставі їхніх природних особливостей і окремішностей. Таких земель-областей має бути дев'ять, а зветься вони: 1) Чорноморська Україна, 2) Слобідська Україна, 3) Степова Україна, 4) Лівобережна Україна, або Гетьманщина, 5) Полісся або Гайова Україна, 6) Правобережна Україна, 7) Підгірська Україна, 8) Горова Україна і 9) Понадморська Україна (§ 1).

Хоч назви цих географічних, а подекуди історичних областей доволі загальникові, все ж вони можуть бути сконкретизовані щодо свого географічного положення, величини, кількості населення, питомої ваги українського населення і ступеня залюднення. І ми спробуємо це зробити, виходячи з адміністративного поділу українських земель перед революцією 1917 р. При цьому змінємо порядок, в якому мають іти ці землі-області, відповідно до їхнього географічного положення та історичного значення, кладучи на перше місце Правобережну Україну з Києвом, яка в проєкті «Основного закону» стоїть на шостому місці, і відсуваючи Чорноморську Україну, що стоїть у проєкті «Основного закону» на першому місці, на самий кінець.

Відповідні географічно-статистичні дані черпаємо з праці відомого українського географа проф. Степана Рудницького, за обчисленнями на 1914 р., тобто через десять років після того, як появився друком «Основний закон». (Див. його «Огляд національної території України», Берлін, 1923, а також часопис «Канадійський фермер», ч. 50 від 11 грудня 1924 р.)

1) Правобережна Україна: Київська губ. без Радомиського повіту, Подільська губернія, Староконстантинівський пов. Волинської губ., разом 86 000 кв. км і 8 695 000 населення, в тім 6 904 000 українців або 80%. Ступінь залюднення — 101 душа на кв. км.

2) Полісся або Гайова Україна. Сюди зараховуємо Холмщину, Підляштя, Полісся (в межах Люблинської, Гродненської і Менської губ.), Волинську губ. без Староконстантинівського повіту і Радомиський повіт Київської губ. Разом ця область мала б 149 300 кв. км і 7 193 000 населення, в тім 4 988 000 українців або 69,3%; ступінь залюднення — 49,6 д. на кв. км.

3) Лівобережна Україна або Гетьманщина (Полтавська і Чернігівська губ.), площа 102 300 кв. км, населення 6 924 000, в тім 90% українців. Ступінь залюднення — 68 душ на кв. км.

4) Слобідська Україна. Це — Харківська губернія в цілості і частини Курської та Воронізької губерній, колишня територія слобідських українських полків. Площа — 103 700 кв. км, населення

— 6 403 000 душ, у тому числі 4 758 000 українців (74,4% всього населення). Ступінь залюднення — 61,5 д. на кв. км.

5) Степова Україна мала б охопити Катеринославську губернію і Таврійську губернію з Кримом. Її площа дорівнювала б 123 800 кв. км, а населення вона мала б 5 515 000 душ, в тому числі 3 249 000 українців або 59%, з ступенем залюднення 44,5 д. на кв. км.

6) Понадморська Україна. Це була б ціла Херсонська губернія з Одесою і частина Басарабської губ., разом 87 800 кв. км з 4 765 000 населення, в тім українців 2 420 000 або 51%; ступінь залюднення — 54,1 д. на кв. км.

7) Чорноморською Україною була б територія кубанських козаків, Чорноморська губ. (вузенька смуга над Чорним морем) і українські частини інших адміністративних одиниць на Передкавказзі (Ставропільщина, Донщина, Терщина, Астраханщина). Разом ця область мала б 324 500 кв. км площі і 7 762 000 населення, в тім 5 395 000 українців, які становили 69,5% всього населення. Густота населення — 23,8 д. на кв. км.

Це була б українська національна територія в дореволюційній Росії. Разом становила вона 977 500 кв. км і мала 47 257 000 населення, в тім 33 931 000 українців або 72,2%; ступінь залюднення — 48,3 д. на кв. км.

Якщо відняти від цього територію Чорноморської України, що переважно складається з козачих областей, на яких у процесі революції 1917-1918 рр. були проголошені окремі козачі держави і союз цих держав, з гравітацією до української держави (УНР, а потім гетьманська держава), то разом ця територія в межах дореволюційної Росії становила б 652 900 кв. км. з населенням 39 495 000, в тім 28 536 000 українців або 73,1%, з залюдненням 60,5 д. на кв. км.

8) Під Підгірською Україною малася на увазі, очевидно, Галичина з Буковиною в Австрії. Українська частина Галичини мала б 55 000 кв. км. площі і 5 379 000 населення, в тім 4 000 000 українців. Українська частина Буковини мала 5 300 кв. км. і 400 000 населення, в тім 301 000 українців. Разом Підгірська Україна мала 60 300 кв. км. і 5 839 000 населення, в тім 4 302 000 українців або 73,7%, з ступенем залюднення 97 д. на кв. км. На цій території, як відомо, була також проголошена і здійснена по розпаді Австрії в 1918 р. українська державність, а в наступному 1919 р. відбулося об'єднання ЗУНР з УНР.

9) Горовою Україною була б Закарпатська Русь, що належала до Угорщини. Площу її обраховувано на 14 700 кв. км, а населення — на 569 000, в тім українців — 441 000 або 77,5%; ступінь її залюднення був 38,7 д. на кв. км. На цій території також була проголошена в 1918 р. власна державність і злука з українською державою на сході.

Разом «Всеукраїнська Слілка» мала б у максимальних межах (з Чорноморщиною) 1 052 500 кв. км площі і 53 665 000 населення, в тім українців 38 674 00 або 72%, з ступенем залюднення 55 душ на кв. км.

Була б це за величиною території друга по європейській Росії держава і третя держава в Європі по Росії та Німеччині за кількістю населення, значно перевищуючи територією і населенням Англію і Францію (без їхніх колоній).

«Об'єднана» Радянська Україна за даними з 1956 р. мала 601 000 кв. км з населенням 40 587 000, отже супроти наших даних на 1914 рік мала менше території на 451 500 кв. км або на 43% і менше населення на 13 078 000 або на 24,2%. Головна маса обкраяної території і відірваної від пня людности припала Росії, але поважні кусні дістали й інші «добрі сусіди», і це ускладнює нашу і їхню визвольну боротьбу.

Україну взято в денационалізаційні обручі, які мають задушити питоме їй національно-культурне життя.

Але пригляньмося до проекту «Основного закону» з 1905 р., що подавав устроєві засади державного життя України.

За «Основним законом» кожна земля-область є спілкою вільних і самоуправних громад (§ 2), а вся Україна є спілкою вільних і самоуправних земель (§ 1). Значить, українська держава, звана Всеукраїнською Спілкою, мала бути федерацією великих областей-земель, а землі — федерацією вільних і самоуправних громад. Розмежування земель і громад у межах земель мав визначити окремий закон (§ 3). Розуміється, при остаточнім розподілі території України на самоуправні землі-області їхня конфігурація зазнала б значних змін, з узглядненням не тільки природних особливостей та окремішностей, а також особливостей економічних та історичної минувщини.

Вслід за визначенням території «Всеукраїнської Спілки» основний закон касує приватну власність на землю, робить власником землі весь народ, його державу, тобто націоналізує землю — очевидно, з тієї рації, що значна частина землі належала чужинцям та перевертням і була підставою панування чужинців на Україні.

Націоналізація землі мала бути проведена за принципом, що земля власників-українців викуплюється, а від чужинців відбирається без відшкодування (§ 5). Ніяка частина національної землі не може належати за правом приватної власности, за винятком ґрунтів під селитьбами та будівлями (§ 6). Чужинці не можуть мати ані права приватної власности на землю під селитьбами, ані користуватись національною власністю (§ 8). Способи користування національною землею устанавляються громадами, на підставі земських законів (§ 9), а не накидаються згори, отже користування землею може бути індивідуальне, спілкове, громадське, державне або являти собою комбінацію цих форм.

Націоналізувалась тільки земля, як така, з підземними багатствами. У приватній власності оставалися всі споруджені на поверхні землі об'єкти, конечні не тільки для людського життя, але і для господарської діяльності — господарські будівлі, промислові і торговельні підприємства, фабрики, майстерні і т. д.

Розділ основного закону під назвою «Українці і їх права» (§ 10-29) «доторкається суспільно-громадських прав і каже, при яких умовах, мавши українське громадянство, можна користуватись тими правами». Він деталізує охорону прав людини і громадянина, загальноприйняту в демократичному політичному світі, тому над ним не спиняємось.

Розділ «Влада» (§ 30-94) торкається конструкції органів законодавства, адміністрації та судівництва, вдаючися в такі деталі їх функцій, яким місце в коментарях до законів, у регулямінах та наказах. Обмежуємось подачею найголовнішого.

Влада в державі належить українському народові (§30) і здійснюється в ділянці законодавства через раду представників і сенат, а в ділянці виконавчій — через президента Всеукраїнської Спілки (§34). Отже держава є парламентарною республікою, при двопалатній системі законодавства і з одноособовою виконавчою владою виборного президента (американський взірець).

Рада представників і сенат походить із виборів у кількості, яку встановляє окремий закон, при чім члени ради вибираються безпосередньо, на три роки, а до сенату кожна земля посилає на 5 років однакове число представників, незалежно від кількості своєї людности (§ 55-60).

Виборче право належить кожному громадянинуві у віці від 25 років, а право бути вибраним припадає на вік від 25 до 70 років (§ 52). До виконання офіційальних обов'язків на Україні можуть бути допущені всі українці, як чоловіки, так і жінки, що є рівноправні (§ 13).

Президент вибирається через плебісцит на 6 років у віці від 35 років і є особою недоторканою (§ 63, 65); він призначає та усуває міністрів, що є відповідальні (§ 64, 65). Ніхто не може бути міністром, коли він не є українцем з роду (§ 76).

Президент є головний вождь війська і флоту, а також зверхник виконавчих органів; він призначає відповідальних урядовців і достойників (§ 66), також суддів другої інстанції і касаційного суду (§ 88), проголошує закони і пильнує виконання законів (§ 67, 68). Отже президент є повновладним правителем Всеукраїнської Спілки і відповідає перед народним представництвом тільки у випадку знехтування ним основного закону (§ 75).

Справи, що торкаються виключно окремих громад або земель, регулюються їхніми громадськими або земськими радами, на підставах, визначених основним законом (§ 36). Земські і громадські ради вибирають з-поміж себе управи, які є виконавчою владою. Всі урядовці є

виборні. Права і обов'язки земських рад обмежуються справами, що стосуються інтересів земель і громад. Президентів і законодавчим палатам належить право перешкоджати земським і громадським радам переступати свої права на шкоду інтересам Всеукраїнської Спілки (§ 95).

Щороку законодавчі палати визначають розмір видатків і приймають бюджет (§ 101). Податки на користь Всеукраїнської Спілки встановлюються тільки земськими радами (§ 97).

Всеукраїнська Спілка не має постійного війська (§ 104), але кожна громада має свою міліцію (§ 105). Чисельність і організація міліції, спосіб відбування вправ, права та обов'язки міліціонерів встановлюються окремим законом (§ 106). Мобілізація міліції може бути зроблена тільки на підставі закону (§ 107).

Столицею Всеукраїнської Спілки є Київ (§ 109). Кольори державного прапора — блакитний і жовтий (§ 108).

Зміна основного закону може наступити тільки тоді, коли обидві законодавчі палати висловлять свою згоду на зміну; але після цієї згоди на зміну вони розпускаються, а зміну можуть перевести кваліфікованою більшістю тільки нововибрані палати.

Основний закон ухвалюється Всеукраїнським народним конгресом (§ 118), про склад якого нічого не говориться.

Одночасно з основним законом конгрес ухвалює також окремі закони: 1) про працю, 2) про пресу, 3) про суд присяжних, 4) про фінанси, 5) про судову організацію, 6) про відповідальність міністрів та інших урядовців, 7) про грошову винагороду представників (членів законодавчих палат) і урядовців, 8) військовий закон, 9) закони карні і цивільні, 10) закон про шкільну освіту.